Тәнгид вә библиографија

Абдулла Шаигә дәрин мәһәббәтлә

Азәрбајҹан халгынын узун әсрләрдән бәри давам едиб ҝәлән иҹтимаи-фәлсәфи фикир тарихи һәм пешәкар идеологларын, фәлсәфәјә, мәнтигә, етикаја вә с. даир санбаллы әсәрләр јарадан мүтәфәккирләримизин зәнҝин ирсиндә, һәм дә үмумбәшәри классик бәдии әдәбијјатын дүнја шөһрәти газанмыш азәрбајҹанлы корифејләринин бу ҝүн дә инсаны һејран гојан әсәрләриндә өз әксини тапмышдыр.

Халгымызын иҹтимаи-сијаси вә фәлсәфи фикир тарихиндә XIX әсрин ахырлары вә XX әсрин әввәлләри өз зәнҝинлији вә мүрәккәблији ҹәһәтдән мүстәсна јер тутур. Бу дөвр бүтүн Русијада олдуғу кими, Азәрбајҹанда да ҹошғун, гызғын ингилаб илләри иди.

Иҹтимаи һәјат һадисәләринин сүр'әтлә јүксәлдији Азәрбајҹанда марксизм-ленинизм идеолоҝијасы илә мүртәҹе буржуа идеолоҝијасы үз-үзә дурмушду. Бунунла јанашы, ҝениш, зәнҝин, чохшахәли демократик әдәбијјат, демократик иҹтимаи фикир нүмајәндәләри фәаллијјәт ҝөстәрирдиләр.

Демократик фикрин нүмајәндәләри әсәрләриндә иҹтимаи һәјат һадисәләринә мүнасибәтләрини билдирмәклә јанашы, елми, фәлсәфи мәсәләләрдән бәһс едир, там бир сыра фәлсәфи проблемләр барәсиндә орижинал мүддәа вә мүлаһизәләрини ирәли сүрүрдүләр. Һәм дә бу демократик фикрин бир чох габагҹыл нүмајәндәләринин иҹтимаи бахышларынын формалашмасына, бүтөвлүкдә онларын дүнјаҝөрүшүнә марксизм-ленинизм тә'лими ҝет-ҝедә даһа артыг дәрәҹәдә өз нәҹиб тә'сирини ҝөстәрирди.

Азәрбајҹанда демократик фикрин бу иҹтимаи-фәлсәфи аспектинин тәдгиги һәм иҹтимаи-фәлсәфи фикир тарихимизин, һәм дә бәдии әдәбијјат тарихимизин өјрәнилмәси вә әһатәли, һәртәрәфли шәрһи үчүн зәруридир.

Бу саһәдә узун иллләрдән бәри сәмәрәли тәдгигат иши апаран мүәллифләримиздән бири дә әмәкдар елм хадими, фәлсәфә елмләри доктору М. Ағамировдур. О, Мирзә Әләкбәр Сабир, Аббас Сәһһәт, Мәһәммәд Һади, Һүсејн Ҹавид кими ҝөркәмли классикләринин фәлсәфи ирсини өјрәнмәк саһәсиндә хејли иш ҝөрмүшдүр. Бу јахынларда Мидһәт Ағамировун «Абдулла Шаигин дүнјаҝөрүшү» адлы ири һәҹмли монографијасы «Маариф» нәшријјатында чапдан чыхмышдыр. Китабын елми редактору әмәкдар елм хадими, филолоҝија елмләри доктору Ј. Гарајевдир.

Мә'лум олдуғу кими, индијәдәк Абдулла Шаиг һаггында хејли тәдгигат әсәри, китаб вә нәзәри мәгалә јазылмыш вә онун бәдии јарадыҹылығы, үслуб хүсусијјәтләри, тәсвир етдији образлар галерејасы әтрафлы өјрәнилмишдир. Амма А. Шаигин дүнјаҝөрүшү, онун јарадыҹылығынын сосиал-фәлсәфи вә етик-естетик аспекти демәк олар арашдырылмамышды.

М. Ағамиров илк дәфә А. Шаигин дүнјаҝөрүшүнү бүтөв һалда, әтрафлы, әһатәли шәкилдә тәдгиг етмиш, онун сырф дүнјаҝөрүшү характери дашыјан дәрин вә орижинал мүлаһизәләрини, мүһакимәләрини ахтарыб тапмыш, бунларын фәлсәфи тәһлилини верә билмишдир.

«Абдулла Шаигин дүнјаҝөрүшү» әсәринин диҝәр мәзијјәти бундадыр ки, мүәллиф А. Шаигин фәлсәфи вә иҹтимаи-сијаси бахышларыны онун јашадығы дөврүн башга идеја ҹәрәјанларындан тәҹрид едилмиш һалда ҝөтүрмәмиш, әксинә, арашдырдығы һәр бир мәсәлә барәсиндә о заман Азәрбајҹанда јајылмыш буржуа мәфкурәсиндә, буржуа фәлсәфәсиндә бу мәсәләнин нечә гојулмасына даир лазыми нүмунәләр ҝәтирмиш, еләҹә дә һәмин мәсәләнин Азәрбајҹанда јајылан марксизм-ленинизм идеолоҝијасы бахымындан елми шәкилдә нечә һәлл олундуғуну гысаҹа шәрһ етмишдир. Мүәллиф демократик фикирли, хүсусән өз руһу илә А. Шаигә јахын олан хадимләрин әсәрләриндә бу мәсәләјә даир мүлаһизәләри ҝөстәрмиш вә јалныз бундан сонра А. Шаигин бахышларынын әтрафлы тәдгигинә башламышдыр.

М. Ағамировун сечдији вә бизим фәлсәфи әдәбијјатымызда илк дәфә раст ҝәлдијимиз бу елми тәдгигат методунун јүксәк дәрәҹәдә сәмәрәли олдуғуну гејд етмәлијик. Мәһз бу јолла А. Шаигин иҹтимаи-сијаси вә фәлсәфи проблемләрә даир бахышларынын нә дәрәҹәдә мүтәрәгги характер дашыдығыны ајдынлашдырмаг оларды. Мүәллифин сечдији бу тәдгигат үсулу вә әлдә етдији нәтиҹәләр онун XIX әсрин ахырларында вә XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајҹан иҹтимаи-сијаси вә фәлсәфи фикир тарихинә һәртәрәфли бәләд олдуғуну ҝөстәрир. Мәһз белә ҝениш вә дәрин тәдгигат сајәсиндә А. Шаигин дүнјаҝөрүшү һаггында ҝениш вә мүкәммәл мә'лумат верән бөјүк бир тәдгигат әсәри јаранмышдыр.

«Абдулла Шаигин дүнјаҝөрүшү» әсәриндә мүәллиф, арашдырдығы һәр бир мәсәләдә мүтәфәккир әдибин иҹтимаи-фәлсәфи бахышларыны тәкамүлдә, инкишафда ҝөтүрүр, онун һарадан башлајыб һансы истигамәтдә ирәлиләдијини, нә кими јарадыҹы ахтарышлар јолу илә ҝетдијини изләјир. Бу да А. Шаигин бүтөвлүкдә дүнјаҝөрүшүнүн үмуми инкишафы һаггында охуҹуда ајдын тәсәввүр јарадыр. Бунунла әлагәдар олараг М. Ағамиров һаглы олараг белә бир нәтиҹәјә ҝәлир ки, А. Шаигин фәлсәфи бахышлары дурғун вә дәјишмәз һалда олмамыш, чох мүрәккәб бир тәкамүл вә инкишаф просеси кечмишдир.

А. Шаигин фәлсәфи бахышларынын вә бүтөвлүкдә дүнјаҝөрүшүнүн мүрәккәб тәкамүл вә инкишаф просесинин дәрин елми тәһлили верилән бу китаб А. Шаиг һаггында әввәлләр јазылмыш әсәрләрдән хејли дәрәҹәдә фәргләнир.

Бүтүн әсәр боју мүәллиф өз тәдгигат мөвзусуна објектив мүнасибәтини сахлаја билир, А. Шаигин дүнјаҝөрүшүнү идеаллашдырмаға јол вермир, јери ҝәлдикҹә онун бахышларындакы зиддијјәтләрдән дә бәһс едир вә заман кечдикҹә әдибин өзүнүн бу зиддијјәтләри нечә һәлл едиб даһа јүксәјә галхдығыны нүмајиш етдирир.

Монографијада А. Шаигин дүнјаҝөрүшүнә аид мәсәләләр демәк олар там әһатә олунмушдур. Бу китабда әдибин фәлсәфи аләми, онун бахышларындакы материалист фикирләр вә диалектик мотивләр ајдынлығы илә өз әксини тапмышдыр. Мүәллиф А. Шаигин фәлсәфи тәфәккүрүнүн инкишафындакы тәкамүлү, онун диалектикаја нечә ҝәлиб чыхдығыны, идеализмдән материализмә нечә јүксәлдијини елми дәлилләрлә вә мәнтиги ардыҹыллыгла әсасландыра билмишдир. Әсәрдә А. Шаигин хүсусилә суфизмә даир јазылары ҝениш тәдгиг едилмишдир. М. Ағамиров һаглы олараг А. Шаигин суфизмә дини вә фәлсәфи бир ҹәрәјан кими бахмасыны онун өз фәлсәфи тәфәккүрүнүн наилијјәти кими гијмәтләндирир.

Китабда А. Шаигин сырф фәлсәфи проблемләрә даир бахышлары, онун синифләр вә синфи мүбаризә, ингилаблар вә дөвләт, милли мәсәлә вә милли мүстәмләкә мәсәләси, мүһарибә вә сүлһ, бејнәлмиләлчилик вә вәтәнпәрвәрлик мәсәләләри, һәмчинин етика вә естетика, әдәбијјатшүнаслыг һаггында бахышлары да дәриндән тәдгиг олунмушдур. Мүәллиф ҝөстәрир ки, А. Шаигин бу нәзәри ирси халгымызын зәнҝин фәлсәфи вә иҹтимаи-сијаси фикир тарихинин гијмәтли сәһифәләрини тәшкил едир.

Беләликлә, монографијада А. Шаиг XX әсрин әввәлләриндә вә совет дөврүндә нәинки бәдии фикримизин, әдәбијјатымызын ҝөркәмли нүмајәндәси, парлаг исте'дадлы әдиб вә шаир кими, һәм дә орижинал тәфәккүрлү, дәрин һикмәтли, ҝениш мә'луматлы бир алим вә философ кими јүксәлир.

Бүтүн бунларла јанашы, бә'зи ирадларымыз да вардыр. Әсәрдә гојулан бир сыра мәсәләләр—милли мәсәлә вә милли-мүстәмләкә мәсәләси, мүһарибә вә сүлһ проблеми дүнја инкишафынын мүасир мәрһәләсиндә хүсуси әһәмијјәт кәсб етдијинә ҝөрә мүәллиф бу мәсәләләрин шәрһинә даһа ҝениш јер версәјди, әсәр хејли газанмыш оларды.

Даһа сонра. А. Шаиг нәинки ҝөркәмли педагог олмуш, һәм дә педагожи фикримизин инкишафына гијмәтли һәдијјә вермишдир. Һазырда өлкәмиздә мәктәб ислаһаты кечириләркән А. Шаигин маариф мәсәләләринә даир бахышлары бизим әмәли фәалијјәтимиз үчүн чох фајдалыдыр. Буна ҝөрә мүәллиф А. Шаигин педагожи ҝөрүшләринә даир һиссәни башга материалларла да зәнҝинләшдирә биләрди.

Ахырда гејд едәк ки, Азәрбајҹан фәлсәфи фикринин мүнтәзәм тарихи јарадыларкән XX әсрин әввәлләринә һәср едилән ҹилддә демократик әдәбијјатымызда мөһкәм јер тутан фәлсәфи ирсә, хүсусилә А. Сәһһәтин, М. Һадинин, Һ. Ҹавидин вә А. Шаигин фәлсәфи ҝөрүшләринә лајигли јер верилмәси арзу олунур. Ејни заманда XX әср Азәрбајҹан әдәбијјаты тарихиндә дә мүтәфәккир, әдиб вә шаирләримизин ирсинә, онларын дүнјаҝөрүшүнүн әтрафлы шәрһинә лазыми диггәт јетирилмәси әдәбијјат тарихимизин дәрин елми шәкилдә гурулмасына көмәк едәрди. Бу ишдә М. Ағамировун тәдгигатлары, хүсусилә бурада бәһс едилән «Абдулла Шаигин дүнјаҝөрүшү» әсәри чох фајдалыдыр.

Ф. ГАСЫМЗАДӘ,

әмәкдар елм хадими, фәлсәфә елмләри доктору, профессор.

М. ЗЕЈНАЛОВ,

фәлсәфә елмләри доктору, профессор.

Сон почт